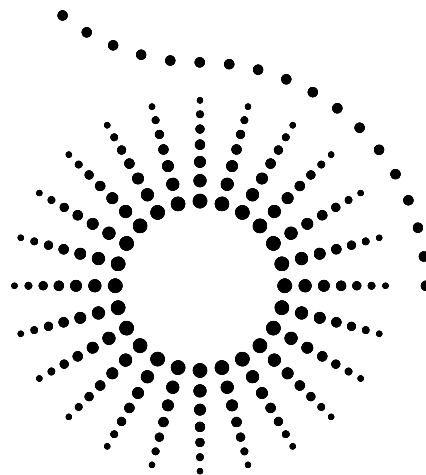

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav translatologie

Bakalářská práce
PŘEMYSL MICHAL VIDNER

Komentovaný překlad: John Lindow. Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs. Oxford: Oxford University Press, 2001 (kap. „Introduction – The Historical Background“)

Commented Translation: John Lindow. Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs. Oxford: Oxford University Press, 2001 (ch. ‘Introduction – The Historical Background’)

Praha 2015

Vedoucí práce: Mgr. Šárka Tobrmanová, Ph.D.

Poděkování

Chtěl bych poděkovat doktorce Šárce Tobrmanové za vedení práce, cenné rady, připomínky a trpělivost. Dík také patří docentce Heleně Kadečkové za dílo ve skandinávských literaturách, bez kterého by tento překlad vznikl hůře.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Skalsku dne 16. 8. 2015

.....

Michal Vidner

Abstrakt

Tato bakalářská práce se skládá ze dvou částí. První část je překlad do češtiny části kapitoly „The Historical Background“ příručky k severské mytologii „Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs“ od Amerického autora Johna Lindowa. Druhá část je komentář k tomuto překladu. Ten jen tvořen z překladatelské analýzy výchozího textu, z popisu zvolené překladatelské metody a z popisu a typologie překladatelských problémů.

Klíčová slova

překlad, překladatelská analýza, překladatelský problém, severská mytologie, staroseverská literatura, dějiny Skandinávie

Abstract

The bachelor's thesis consists of two parts. The former is a Czech translation of the part of a chapter named 'The Historical Background' of the title 'Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs' by John Lindow. The latter part is a commentary of the translation. The commentary is comprised of translation analysis of the source text, characterization of the chosen translation method, and characterization of the encountered translation problems.

Keywords

translation, translation analysis, translation problem, Norse mythology, Old Norse literature, Scandinavian history

Obsah

Úvod	7
Seznam zkratk	8
1 Překlad	9
2 Komentář	27
2.1 Analýza textu	27
2.1.1 Vnětextové faktory	27
2.1.2 Vnitrotextové faktory	29
2.2 Metoda překladu	35
2.3 Překladatelské problémy	36
2.3.1 Větná syntax	36
2.3.2 Nominalizace	37
2.3.3 Modalita	39
2.3.4 Slovesný rod	39
2.3.5 Terminologie	40
2.3.6 Intertextové prvky	41
2.3.7 Germánská etymologie	42
2.3.8 Transkripce	43
2.3.9 vikingové nebo Vikingové?	44
2.3.10 Ostatní	45
2.4 Závěr	45
Literatura	45

Úvod

Cílem této práce je přeložit část (v rozsahu přibližně 20 normostran) kapitoly „The Historical Background“ titulu „Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs“ od Amerického skandinavisty Johna Lindowa. Druhou nedílnou součástí je komentář tohoto překladu, který se skládá z analýzy výchozího textu podle metodologie Christiane Nordové, stanovení koncepce překladu a popisu překladatelských problémů a jejich řešení. Vybraná kapitola stručně seznamuje čtenáře s dějinami Skandinávie (především pak Islandu) až po středověk. Následuje nástin dějin staroseverské literatury a bližší seznámení s primárními texty, ze kterých se čerpá při studiu severské mytologie.

Text překladu byl vybrán především pro svou přímou souvislost s mým druhým studijním oborem. Druhou motivací je, že podobná publikace v českém prostředí chybí a severská mytologie získává díky populární kultuře (zahraniční kinematografie, rocková hudba, počítačové hry apod.) oblibu. Jde o příručku určenou pro široké publikum a tedy o text na pomezí odborného a populárně-naučného stylu. Jako fiktivní zadání bylo zvoleno přeložit celý text jako encyklopedii pro laika-nadšence nebo odborníka v souvisejících humanitních disciplínách, který hledá základní orientaci v látce. Překládaná kapitola byla vybrána kvůli tomu, že převážná část originálu je encyklopedie strukturovaná do hesel a jen úvod je souvislý text v délce vhodné pro účely této práce.

Použitá teorie vychází především z české a slovenské teorie překladu J. Levého a A. Popoviče, současné české lingvistiky (Cvrček et al.) a stylistiky (Čechová, Krčmová, Minářová et al.). Vzhledem k odbornému zaměření a velmi patrné metaliterární povaze originálu bylo nutné užít skandinavistickou literaturu, primární staroseverské texty a jejich české překlady.

Seznam zkratk

O originál (Lindow 2002)

P překlad (část 1)

AČV aktuální členění větné

Zkratky jazyků dle ISO 639

cs čeština

en angličtina

non staroseverština

Část 1

Překlad

Historický úvod

Skandinávii tvoří Jutsko s Dánskými ostrovy a samotný Skandinávský poloostrov, který je v severních končinách rozdělen na dvě části mohutným pohořím, známým mimo jiné jako Kýl. Mezi horami a klidným Baltickým pobřežím leží Švédsko i s rozlehlou úrodnou půdou, kterou najdeme především ve středu Švédska kolem jezer Mälaren, Vättern a na jih od nich. Druhým směrem, na západ od hor, leží Norsko, kde se od Atlantického břehu, chráněného mnoha ostrůvky, zvedají vysoké hory. Na jihu je Dánsko, kam až do roku 1658 patřilo nejen Jutsko a okolní ostrovy, ale i jih skandinávského poloostrova. Původní názvy dnešních států nám sami o sobě něco řeknou: *Norvegr* – severní cesta, čili námořní trasa podél pobřeží poloostrova; *Danmørk* – les Dánů, který je odděloval od Sasů; *Svéa ríike* – Říše Svěů, kteří obývali oblast kolem jezera Mälaren a někdy během vikinské doby si podmanili jižní sousedy v Götalandu. Název Skandinávie je nejspíše latinizovaná podoba nedochovaného germánského slova **Scandinaujā* (Hvězdička před slovem značí slovo, které není doložené žádnými prameny, ale pouze lingvisticky zrekonstruované). Toto slovo je složenina, jejíž druhá část, *aujā* znamená ostrov. Význam první části slova je předmětem dlouhých diskuzí, ale zdá se, že obsahuje stejný kořen slova jako název jižní části Švédska – Skåne /skóne/. Původní význam slova Skandinávie tedy může být skánský ostrov.

Jak postupně ustupovaly ledovce poslední doby ledové, jižní nížiny se zbavily ledu první. Analýzy pylu naznačují, že největší dánský ostrov

Sjælland /šéland/ byl obydlen už kolem roku 10 000 př. n. l. O tomto osídlení nevíme mnoho, nicméně lovecké a rybářské kultury z let 6500 př. n. l. jsou již jasně doložené. Kolem roku 2500 víme o náznacích zemědělství a chovu dobytka. Archeologické nálezy z let 2000 př. n. l. už ukazují charakteristické malé hlavy seker z kamene, které věrně napodobují lité kovových seker nalezených jižněji v Evropě. Hypotetickou kulturu spjatou s těmito sekerami a ještě hypotetičtější migrací na sever nazýváme *kultura sekeromlatů lodkovitých*. Doba bronzová začíná na Skandinávii kolem roku 1000 př. n. l. a z této doby máme zachováno mnoho nádherných skalních rytin, nejspíše s náboženským účelem. Doba železná začíná ve Skandinávii v 5. století př. n. l. a její první část končí zhruba s přelomem letopočtů. Ta je známá pod jménem *předřímská doba železná*, i když obchod s Římem vlastně již začínal. Po přelomu letopočtů se začínají ve Skandinávii i pevninské Evropě objevovat první runové nápisy v jednoznačně germánském jazyce, čímž ve Skandinávii začíná *římská doba železná*. V pevninské Evropě tuto dobu germánské kmeny čelí římským legiím s čím dál větším úspěchem. Kolem roku 400 n. l. se ve Skandinávii objevuje zlato, čímž začíná *germánská doba železná*. Starší germánská doba železná (přibližně 400 – 575 n. l.) je také známa jako doba migrací, protože se germánské kmeny po Evropě ve velké míře stěhovaly, což se nám dochovalo díky styku s Římany ve spisech jejich historiků. Můžeme se například domnívat, že Burgundané pochází z ostrova Bornholm; Gótové buď z Götalandu ve Švédsku, nebo z ostrova Gotland u švédského východního pobřeží; Vandalové buď z vendelské oblasti ve Švédsku, nebo z Vendsyssel v severním Jutsku. Část populace, která migrovala do Anglie přišla nejspíše z poloostrova Angeln, který najdeme v jižním Šlesvicku, dnes Německo.

Období mezi lety 600 a 800 n. l. se většinou nazývá mladší germánská doba železná; mezi švédskými archeology také doba Vendelská kvůli bohatým nálezům z Vendelu severovýchodně od jezera Mälaren. Během této doby docházelo k častým obchodním stykům přes Baltské moře na ostrově Helgö na jihu Mälarenu. Dále se v této době pravděpodobně začíná v Jutsku konsolidovat Dánský stát.

Mezi lety 600 a 800 n. l. dochází u severních germánů značným jazykovým změnám a na konci této doby už můžeme mluvit o svébytných skandinávských jazycích. V tom samém období vtrhávají jakýsi severa-

né ve velkém stylu do Evropského dění. Na podzim roku 793 vikingové plení bohatý klášter v Linidisfarne u východního pobřeží severní Anglie. (I když ke sporadickému loupení nejspíše docházelo i dříve) Vikingové, později skandinávská království, budou hrát následující tři století a déle významnou roli v Evropské historii. Původní význam slova *viking* není jasný. Evropští pisatelé, převážně duchovenstvo, rozšířili docela jasný obraz vikingů jako nájezdných lupičů, kteří zničili a zplundrovali vše, kam vkročili. Na této představě je jistě něco pravdy, obzvláště pokud se bavíme o rané vikingské době, kdy Skandinávští námořníci měli vojenskou výhodu, díky svým lehkým rychlým a obratným lodím. Je ale důležité vzít v potaz, že vikingské výpravy byly nejen jednotlivé nájezdy, ale také větší expedice, celé armády přečkávající zimu v Anglii, či na kontinentě a nakonec až severomořská říše Knuta Velikého. Kromě vojenské aktivity vikingové také celou dobu obchodovali a osidlovali země, kde jejich lodě přistáli.

Některé tyto země již byly osídlené, jako například Francouzské pobřeží a severovýchodní Anglie. V Normandii po sobě seveřané nezanechali mnoho stop, ale za to jejich vliv v Anglii byl obrovský. Roku 880 dohodou mezi anglosaským králem Alfredem Velikým a dánským králem Gutrumem Vznikl *Danelaw* (dánsky *Danelag*) – vcelku pevně vytyčené území, ve kterém platil dánský zákon. Třeba jen obrovské množství slovních výpůjček z tehdejších severských jazyků v angličtině ukazuje, jak velký skandinávský vliv byl. Také když se ve Skandinávii během devátého a desátého století začala formovat první království, bylo docela časté, že se stýkala anglickými dvory. Například jeden ze synů norského krále Haralda Krásnovlasého, Hákon Dobrý byl vychován na dvoře anglického krále Æthelstana. Král Harald podle tradice sjednotil celé Norsko v jedno království (k čemuž v Dánsku došlo o něco dříve a ve Švédsku, podle pouze řídkých pramenů, o něco později). Během Haraldovy vlády (870 – 930) začala velká migrace přes moře na západní ostrovy: Orkneje, Shetlandy, Faerské ostrovy a Island. Tato vlna nakonec dosáhla až do Grónska a Severní Ameriky. Zároveň pořádali Švédové mnoho výprav na východ do Finska, Ruska a po jeho velkých řekách až do Konstantinopole a Černého moře.

Podle islandských pramenů utíkali ze západního Norska mocní náčelníci a usidlovali se na Islandu, aby unikli krutovládě Haralda Krás-

novlasého. Na tom může být něco pravdy, ale i kdyby na Island migrovali lidé nejen z Norska, tak právě tato země byla s Islandem nejvíce propojena, až byl v letech 1262 – 1264 Island definitivně připojen k Norsku. Od doby, kdy byl Island osídlen (k „plnému osídlení“ došlo podle učenců z 12. století k roku 897), do připojení k Norsku Island fungoval jako kmenový svaz. Na Islandu v této době nebyl žádný král ani jiná centrální moc a soudní moc vykonávala skupina náčelníků. Takový vůdce se nazýval *godové* (*goði*) a kořen tohoto slova jasně nese význam *bůh*. Podle pramenů (ty ale nemusí být zcela spolehlivé) však nebyli příliš nábožensky činní, přesto lze dle významu slova soudit, že *godové* jistou náboženskou funkci měli. Každý svobodný muž musel slíbit oddanost svému *godimu*, čímž se stal *sněmovníkem* (*þingmaðr*), a *goði* mu na oplátku pomáhal. Povinností *godů* a jejich *sněmovníků* bylo navštěvovat místní sněmy (*þing*) i národní sněm (*alþingi*), tam vést spory a snad i utužovat přátelství a vyprávět příběhy. Během vikinské doby bylo ve Skandinávii pouze několik měst a na Islandu žádná. Sněmy tak, obzvláště pak každoroční národní sněm, musely mít důležitou společenskou funkci. Na národním sněmu recitoval z paměti třetinu všeho zákona zákonopравce – jediný Islandský státní úředník. Šlo o velmi váženou pozici avšak s malým přímým vlivem. Lidé žili na statcích a základní sociální jednotka byla domácnost. Příslušnost k domácnosti byla natolik důležitá, že přejít z jednoho statku na druhý bylo možné pouze během několika určených dní v roce. Hospodářství spočívalo převážně v chovu skotu a pěstování sena k jeho výživě.

Doba vikinská (800 až ca. 1000) je dle definice období, kdy se Seveřané stýkali s ostatními Evropany. Kdyby však k tomuto styku nedocházelo (a bez dokumentů, které jako následek vznikly), archeologové by toto období možná nazývali jednoduše Skandinávská doba železná. Seveřané, kteří obchodovali s křesťanskými zeměmi, nebo se tam usazovali, byli v úzkém styku s křesťanstvím. Mnoho jich tedy přímo konvertovalo, nebo přijalo symbol kříže jako první krok ke křtu, aby mohli s křesťany obchodovat. Mimoto se během vikinské doby postupně ve Skandinávii utvářely národní státy evropského typu, a jak se styky s kontinentem prohlubovaly, bylo nevyhnutelné, že křesťanství začne pronikat přímo do Skandinávie. Misijní činnost ve Skandinávii je doložena už od rané doby vikinské, jejíž nejznámější postavou je Ansgar, věrozvěst seveřa-

nů, který v první polovině devátého století působil na dvoře Dánských a Švédských králů.

Křesťanství poprvé slavilo úspěch ke konci desátého století, kdy král Harald Modrozub byl svědkem toho, jak kněz Poppo nese do ruda žhavý kus železa, aniž by se něco stalo jeho rukám. To král viděl jako znamení, že Kristus je mocnější než pohanští bohové a v Jutském Jellingu nechal vztyčit runový kámen na kterém se o sobě zmiňuje jako o tom, kdo „udělal z Dánů křesťany“.

Zhruba ze stejné doby existují doklady o křesťanských pohřbech v Norsku, ve kterém vládl do roku 960 (doba kdy nejspíše Harald konvertoval) křesťanský král Hákon Dobrý. Hákon byl nicméně pohřben do mohyly a oslavován v pohanských písních. Olaf Tryggvason, který vládl Norsku v letech 995 až 1001, byl pokřtěn v Anglii a po celém Norsku nechal provádět nucené křty. Sám byl z rodiny ze zátoky Oslofjord, přičemž nejzatvrzelejší pohané údajně obývali druhé centrum moci v Norsku – Trondheim. Konečná konverze Norů se přisuzuje Olafu Haraldssonovi. Padl roku 1030 v bitvě o Stiklestad, což byla bitva spíše související s politikou než náboženstvím. Jeho nepřátele sice podporoval křesťanský král Dánska a Anglie Knut Veliký, lidé ale v bitvě spatřili Olafovu svatost a do dnes jde o nejdůležitějšího světce v severní Evropě.

O kristianizaci ve Švédsku není známo mnoho. Švédští králové od začátku jedenáctého století sice byli křesťané, ale Hamburský arcibiskup Adam Brémský, který byl zodpovědný za Skandinávii, píše (ca. 1070), že se v Uppsale nachází ohromný pohanský chrám s modlami severských bohů, kde dochází k strašlivým obětním rituálům. Na druhou stranu ale runové kameny z téže doby a téže oblasti jsou zcela křesťanské: Na mnoha kamenech se v runách kolem vyrytého kříže píše: „Bůh žehnej jeho duši“. Většina historiků se shoduje, že Švédsko bylo plně křesťanská země nejpozději začátkem dvanáctého století.

Kristianizace na Islandu probíhala pozoruhodným způsobem. Misionáři zde byli aktivní od druhé poloviny desátého století, ale souběžně s nimi na Islandu působili jejich pohanští protějšci. Norský král Olaf Tryggvason (jehož roli při kristianizaci od dvanáctého století propagovali islandští mniši) zajal několik mladých zámožných Islandčanů a islandští křesťané byli čím dál více rozhodnutí konverzi dokončit. Nicméně jak se blížil Alting roku 1000, zdálo se, že vypukne válka. Nakonec se však

dospělo k dohodě, že jeden rozhodce vybere náboženství pro celou zemi. Vybrán byl pohanský zákonopravce Torgeir. Poté, co strávil noc pod svým pláštěm rozhodl, že Island bude křesťanská země. A tak se i stalo. Zpočátku byly některé pohanské praktiky povoleny, pokud probíhaly v soukromí, i to však bylo později zakázáno. Nicméně z nám nepřilíš jasných důvodů, se staré příběhy o severských bozích na Islandu zachovaly. Básně se uchovaly v ústní tradici a teprve o více než dvě století po konverzi byly písemně zaznamenány. Některé mytologické básně byly snad dokonce složeny Islandskými křesťany a sám Snorri Sturluson ve svých spisech mytologii hojně využívá.

Severská mytologie byla tedy téměř bez výjimky sepsána křesťany a není žádný důvod se domnívat, že se ve vrcholném středověku křesťanství na Islandu nějak lišilo od křesťanství ve zbytku západní Evropy. První biskupové přicházeli z Norska, ale už koncem 11. století byla na Islandu dvě biskupství – první ve Skálholt, druhé na severu v Hólar. Na Islandu bylo před připojením k Norsku v letech 1262-1264 několik mužských klášterů Benediktinského i Augustiniánského řádu a jeden klášter ženský. Alespoň někteří mniši byly gramotní a psali texty jak v latině tak islandštině. Také někteří laici, zjevně vyššího společenského postavení, uměli číst a psát alespoň islandsky. Je ale jasné, že veškeré písemnictví jak latinské tak lidové vděčí za existenci konverzi ke křesťanství, které přineslo techniku psaní rukopisů.

Dříve než i poté co církve přinesla na sever knihy, se ve Skandinávii do jisté míry psalo runami. Dá se předpokládat, že runami se původně psalo na kusy dřeva, protože ve starší runové abecedě nejsou vodorovné tahy, které by v letokruzích nebyly čitelné. Dřevo, aniž by se rozložilo, přežije staletí pouze za určitých podmínek a proto se většina runových nápisů dochovala vytesaná v kameni. Je třeba mít na paměti, že rytí do kamene nebo dřeva, je pracná činnost a proto jsou runové nápisy většinou krátké a povahou jiné než texty, které lze snadno psát v knize. Většina runových rytin má praktický účel a navzdory rozšířené mylné představě nemá mnoho společného s mytologií či magií.

Nejstarší runové kameny pocházejí již z dob prvních germánských kmenů. Tyto nápisy jsou psány v runové abecedě o 24 znacích, jejíž původ je sporný. V rané vikinské době se ve Skandinávii vyvinula nová abeceda o 16 znacích. Později z této podoby vzniklo několik dalších variant.

Zachovalo se přibližně 4000 runových nápisů a většina z nich pochází z vikinské doby ze Švédska, konkrétně z oblasti kolem jezera Mälaren obzvláště z Upplandu. Nejvíce runových kamenů jsou pomníky: Vysvětlují kdo je nechal vztyčit, či smrt upomíná a jaký byl vztah mezi těmito dvěma osobami. Rytiny ve dřevě a jiné nápisy sice ukazují, že runy byly užívány mnoha různými způsoby, Skandinávská společnost doby vikinské ale nebyla na písmu založená. Skoro všechny informace byly namísto knih, které lze někde uložit, uchovány v paměti lidí a řeči předávány jednou osobou druhé. Některé takovéto informace byly povahou formální, jiné ne. Stejně jako politici adaptují své projevy různým druhům posluchačů, tak i staré vědění se během ústního předávání muselo nějak měnit. Nemůžeme-li se odvolávat na psané dokumenty, tak není možné porovnávat různé verze textů a nemůžeme předpokládat, že lidová slovesnost písemně zaznamenaná až v třináctém století se během desítek generací neměnila. Je tedy velmi obtížné podle nějakého spolehlivého zdroje ověřit čas i místo původu mnoha Skandinávských mytologických textů, obzvláště *eddické poezie*.

Eddická poezie je termín, který se užívá pro soubor asi 35 básní. Všechny tyto básně byly zapsané na středověkém Islandu, přičemž téměř všechny během 13. století. Pojem *eddický* je nevhodný název, protože většina oněch básní je zapsána v jednom rukopise, který vzdělanému biskupu Brynjólfu Sveinssonovi (17. století) připomínal jinou knihu a to *Eddu Snorriho Sturlusona*. Brynjólf Sveinsson došel k názoru, že tento rukopis sepsal Sæmund Sigfússon zvaný učený, což byl kněz žijící kolem roku 1100, který je tradičně označován za prvního islandského historika, i když se žádná jeho díla nedochovala. Onomu rukopisu se starými básněmi se začalo říkat *Sæmundova Edda* nebo *Starší Edda*, jelikož Sæmund žil o století dříve než Snorri. Je tomu již asi sto let, co už téměř nikdo nebere vážně myšlenku, že Sæmund nějakým způsobem souvisí se vznikem tohoto díla, nicméně název *Edda* se i tak vžil a dílo nazýváme také *Písňová Edda*. Rukopis byl součástí sbírky královské knihovny v Kodani a proto se nazývá *Codex Regius* (královský rukopis), a básním obsaženým v něm říkáme *eddická poezie*.

Codex Regius, dnes uložený na Islandu, byl sepsán koncem třináctého století, nejspíše kolem roku 1080. Je pravděpodobné, že jde o kopii jiného, již ztraceného, rukopisu, který byl napsán ca. 1250 s tím, že ně-

kteřé pasáže mohli být sepsány už začátkem 13. století. Tyto nejstarší básně ale nejsou mytologické. *Písňová Edda* obsažená v *Codexu Regius* obsahuje 31 básní, někde spojených či přerušovaných prózou, které jsou neznámým písařem záměrně seřazeny od mytologických písní po hrdinské písně.

Rukopis začíná básní Vědmína věštba (*Vǫluspá*), která obsahuje souhrn celé mytologie od počátku kosmu po jeho zánik a znovuzrození. Vědminu věštbu můžeme považovat za ódinovskou báseň, jelikož Vědmina promlouvá na Ódinův popud. Další tři básně také přísluší Ódinovi: Výroky Vysokého (*Hávamál*) skýtají Ódinovu moudrost a několik příběhů, jak ji Ódin nabyl; Píseň o Vaftrúdnim (*Vafþrúðnismál*) popisuje soutěž v hádankách mezi Ódinem a moudrým obrem Vaftrúdnim; V Písni o Grímnim (*Grímnismál*) Ódin v síni lidského krále Geirroda ohromujícím způsobem předvede svou moudrost. Následující báseň – Skírniho cesta (*Skírnismál*, nebo *Fǫr Skírnis*) – přísluší Freyovi a je v ní popsána cesta Freyova služebníka Skírniho za obryní Gerdou, o jejíž ruku se má pro Freye ucházet. Další čtyři básně můžeme přiřadit Thorovi.* V Písni o Hárbardovi (*Hárbarðsljóð*) se Thor a Ódin v převleku navzájem urážejí a vyprávějí si anekdoty; Píseň o Hymim (*Hymiskviða*) je popis Thorovi cesty za obrem Hymim a vylovení Midgardské saně; V básni Lokiho pře (*Lokasenna*) Loki uráží všechny bohy – jde o báseň příslušící Thorovi, jelikož Lokiho nakonec odežene Thor; V pravděpodobně parodické Písni o Trymovi (*Þrymskviða*) obr Trym ukradne Thorovo kladivo a Thor se jej vydá získat zpátky převlečen za Freyju – bohyni lásky. Poslední dvě mytologické písně jsou Píseň o Volundovi (*Vǫlundarkviða*) a Píseň o Alvísovi (*Alvíssmál*). Ve Volundově písni nevystupují žádní bohové a z dnešního pohledu vypadá jako hrdinská píseň, ale sestavovatel *Codexu Regius* nejspíše usoudil že Volundův álfský původ řadí báseň mezi mytologické. Álfové nebyli bohové, jako Ásové a obři, ale pouhé mytologické bytosti. V druhé básni vystupuje podobné stvoření – vševědoucí trpaslík Alvis žádá Thora o ruku jeho dcery, ten trpaslíka nechá vyjmenovávat jména různých bohů a stvoření, až se za úsvitu promění v kámen.

Poté začínají hrdinské písně, nicméně i v nich na bohy narazíme, obzvláště v básních o drakobijci Sigurdovi. V prozaickém úvodu k Reginově

*Staroseverská podoba *Þórr*. Dočeštiny bychom tedy měli přepisovat *Tór*, anglický přepis *Thor* je ale daleko více zažitý, tak jej také této knize používáme.

písni (*Reginmál*) vystupuje Ódin, Höni a Loki, přičemž na posledního z této trojice narazíme přímo v básni. V hrdinských písních se často nachází aluze na Ódina a najdeme v nich mnoho fascinujících informací o různých mytologických stvořeních, jako jsou například trpaslíci a norny.

Existuje i druhý rukopis, ve kterém najdeme mnoho těchto básní, ale ty nejsou zjevně řazeny jako v *Codexu Regius*. Jelikož je tento rukopis uložen v Arnamagnænské sbírce Kodaňské univerzity pod číslem 748, tak jej známe jako *AM 748*. Byl sepsán o něco později než *Codex Regius* a mezi texty těchto dvou rukopisů najdeme jen málo rozdílů. *AM 748* ale obsahuje navíc jednu mytologickou píseň – Baldrovy sny (*Baldrs draumar*), ve které Ódin zpovídá věštkyňu o osudu Baldra. Jednu další mytologickou píseň nalezneme v rukopise se Snorriho Eddou. Jmenuje se Píseň o Rígovi (*Rígsþula*) a popisuje původ lidského společenského řádu.

Každá eddická píseň měla svou vlastní minulost předtím, než byla zapsána a tak o původu jednotlivých básní se dá dlouze spekulovat. Většina vědců pevně zastává názor, že některé mytologické básně mohly být složeny až poté, co na Islandu zavládlo křesťanství. Tyto básně pak skládali starozitníci, kteří si byli dostatečně jistí svou křesťanskou vírou tak, že mohli psát ve staré formě o dávných bozích. Jako příklad takové básně bývá udávána Píseň o Trymovi, ale takových příkladů je daleko více. Na druhou stranu nelze vyloučit, že takové básně, jako Píseň o Trymovi, které nepůsobí vůbec staře, byly složeny během doby vikinské (či teoreticky i dříve) a postupně se ústním předáváním změnily tak, že vypadají jako dílo křesťanského autora. Ať už ale eddické básně pocházejí z jakékoliv doby, tak či onak nám podávají o severských bozích vcelku jednotný obraz.

Co se formy týče, eddické písně jsou krátké básně dělené do slok a psané nejčastěji v jednom ze dvou veršů: *Fornyrdislag* („starý způsob skládání“) a *Ljóðahátt* („písňový verš“). *Fornyrdislag* je ekvivalent verše užívaného v ostatních raných germánských jazycích, jako stará angličtina, stará horní němčina a stará sasština, ve kterých se nám dochovala poezie. Dělení do slok je ale nejspíše skandinávská inovace. Básně ve staré angličtině a staré horní němčině jsou stejně jako básně z druhé poloviny Starší Eddy o hrdinech. Dokonce i nejvýznamnější dochovaný

text ve staré sasštině – *Heliand* (Spasitel), který je o životě Krista, nese prvky hrdinské poezie. Hrdinské písně, obzvláště jsou-li psané fornyrdislagem, jsou nejspíše potomkem poezie v jazyku, který je společným předkem všech germánských jazyků. Můžeme se také domnívat, že i ve společné germánštině se recitovaly básně o bozích, nicméně básně tohoto druhu se dochovaly pouze na Islandu. Fornyrdislag se nejčastěji objevuje ve vyprávěních ve třetí osobě, zatímco Ljóðahátt v dialozích. Jedna řídká podoba Ljóðaháttu zvaná *Galdralag*, tedy „verš kouzel“ je slohově velmi působivá.

Kromě hrdinských a mytologických básní, které jsou anonymní, se nám dochovalo mnohem více veršů s uvedeným jménem autora. Básník je ve staré severštině nazýván *skáld* a tak těmto veršům říkáme *skaldská poezie*. Mají daleko složitější formu než eddické básně – básně jsou delší, užívané verše a struktura básně je komplikovanější. Navíc užívají daleko spletitější výrazivo. Kvůli velké formálnosti a složité podobě se tak některé skaldské básně těžko čtou. Mnoho skaldů sloužilo hrdinům z islandských ság, biskupům, nebo na dvorech mocných vládců i králů. Tito muži obdarovávali skaldy cennými věcmi, jako například štíty; byli takový štít zdoben výjevem z nějakého příběhu, skald pak možná jako projev díky za svůj dar složil báseň o onom výjevu. Takovéto štítové básně jsou velmi hodnotné pro studium mytologie a hrdinských pověstí, jelikož výjevy vyobrazené na takových štítech byly právě z této sféry. Takovýchto slovních ztvárnění obrazového materiálu (z řečtiny také ekfráze) najdeme ve skaldských dílech několik. Například Úlf Uggasson – islandský skald konce desátého století – ztvárňuje ve svém díle *Húsdrápa* rytiny v jedné nově postavené síni. V některých případech nám kontext takových veršů sice chybí, ale i tak se dá předpokládat, že nějaké výtvarné dílo původně ztvárňovaly.

Díla skaldů jsou dochovaná buď jako jednotlivé verše bez zjevného pojítka k nějaké básni, nebo jaké celé básně, či jejich úryvky. Nejrozsáhlejší díla se nazývají *drápy* (*drápa*), obsahují jeden či více refrénů, které báseň dělí do několika částí; tedy na určitém místě ve slokách se objevují stejné verše. Typická drápa také měla mít jistý úvod a závěr, kde refrény nejsou. Drápu tedy dále budeme nazývat refrénová báseň. Basně, které neměly refrén, se nazývali *flokk*, tedy houf.

Za prvního skalda se tradičně označuje Bragi Boddason zvaný starý,

který nejspíše působil v Norsku v druhé půlce devátého století. Podle Snorriho sloužil napůl mýtickému vikingovi Rangraru Lodbrókovi (doslova Ragnar Chlupatá kalhota). Báseň věnovaná Ragnarovi (*Ragnasdrápa*) se nám dochovala ve zlomcích. Podle moderní rekonstrukce tato báseň ztvárňuje čtyři scény na štítu, který Ragnar daroval Bragimu, přičemž tři z nich jsou mytologické: Thor, jak vylovil z vody Midgardskou saň; Gefjon, jak orá Gylfiho zemi; Hilda, jak podněcuje Högniho a Hedina k nekončící bitvě.

Další raný norský skald byl Tjódólf ze Hvinu. Skládal na přelomu devátého a desátého století na dvorech několika norských vládců. Dvě z jeho básní jsou důležitým pramenem pro severskou mytologii. První se jmenuje *Výčet Ynglingů* (*Ynglinga tal*), tu složil Tjódólf pro Rögnvalda heidumheiri (ctihodný) Ólafssona, což byl místní král z velmi důležité západní části Oslofjordu, zvané Vestfold. *Výčet Ynglingů* uvádí jakým způsobem zemřelo a kde bylo pohřbeno 22 generací ynglingských králů z Uppsaly, kteří byli Rögnvaldovi předci. Báseň měla původně fungovat jako jakýsi rodokmen, ale především z pojednání o nejstarších kráľích se můžeme dozvědět mnoho o mytologii a náboženství. Thjóðolf složil také štítovou báseň *Haustlǫng* (dlouhá podzimu, název snad odkazuje na období skládání básně). Autor v ní popisuje dva mytologické výjevy, které zdobily štít: Prvním je Lokiho zrada Idunn, její jablka pro obra Tjaziho a její vysvobození. Druhým je Thorův souboj s nejsilnějším obrem Hrungnim.

Do rané skaldské poezie se řadí tři chvalozpěvy v eddickém verši, který se v těchto případech dodržuje ještě pevněji než ve vlastní Eddě. Tyto básně nejsou složeny k počtě bohů či dávných hrdinů, ale k počtě nedávno zesnulých králů. Dvě z nich popisují Valhallu v souvislosti s příchodem krále, kterého básník oslavuje. Jedna z těchto dvou je anonymní *Eiríksmál*, kterou údajně nechala složit Gunnhild - vdova po králi Eriku Haraldssonovi zvaném krvavá sekera, který zemřel roku 954.

Úlf Uggason byl islandský skald, který žil během bouřlivého období kristianizace. Podle záznamů v sáze o lidech z lososího údolí složil Úlf Uggason kolem roku 985 drápu oslavující zdobenou síň, kterou nechal vystavit Ólaf Pái (Ólaf Páv), což byl důležitý náčelník v západním Islandu. Vnitřek této síně zdobily výjevy z mytologie. Tři z těchto výjevů jsou zapsány v tom, co se dochovalo z básně, kterou nejspíše Úlf recitoval

na svatbě Ólafovy dcery: Baldrův pohřeb, Thor, jak vylovil Midgardskou saň a Lokiho souboj s Heimdalem.

Další skald tohoto období byl Eilíf Godrúnarson. O něm víme pouze to, že ho zaštiťoval jarl z Hladiru – Hákon Sigurdarson, který byl dobře známý pohan. Eilíf složil komplikovanou báseň *Pórsdrápa*, která popisuje Thorovu cestu k obrovi Geirröдови.

Kromě básní s mytologickou tematikou se nám dochovalo mnoho různých textů a zlomků. Například báseň Ztráta synů (*Sonatorrek*) od hrdiny *Ságy* o *Egilovy* - Egila Skallagrímssona (10. století) nám může něco říct o jeho vlastním náboženském přesvědčení. „Rán mnou mnoho otrásl,“ pravil a odkazoval tak na utopení jednoho z jeho synů.

Ve skaldské poezii je nejčastější mytologická postava Thor. Nejnápadnější jsou dva verše, nejspíše z období konce pohanství na Islandu, které se na Thora obrací přímo v druhé osobě.

Skaldská poezie není pro mytologii hodnotná jen kvůli přímému zpracování mytologické tematiky, ale také svým způsobem vyjadřování. Hlavním stylovým prvkem jsou dvou či víceslovné opisy podstatných jmen zvané *kenningy*. Ty se skládají ze základního slova (např. „strom“) a jeho přívlastku („bitvy“). Co je tedy *strom bitvy*? Takové sousloví je svým způsobem hádanka. Ten, kdo se tyčí v bitvě jako strom, je válečník. Co znamená *hřmot kopí*? Bitvy bývají velmi hlučné, *hřmot kopí* je tedy právě bitva. *Kenningy* známe ze skaldské poezie a také z veršů ostatních starých germánských jazyků, ve skaldské poezii byly však obzvláště důležité, neboť skaldové často vrstvlili *kenningy* na sebe. Například *strom hřmotu kopí* je náš válečník. Tyto příklady jsou docela zjevné, nicméně skaldové také tvořili *kenningy* založené na příbězích, konkrétně na hrdinských pověstech a mýtech. Například *sifin čepec* je *kenning* pro zlato. Tomu však můžeme rozumět, pouze pokud známe příběh, jak Loki uřízl Sif vlasy a musel jí nechat jako náhradu u trpaslíků vyrobit vlasy ze zlata. *Kenningy* jsou také užitečné pro datování jednotlivých mýtů. Použil-li skald *kenning* závislý na mýtu, pak onen mýtus musel již být skaldovi a jeho publiku v té době znám. Bylo-li základním slovem *kenningu* nějaké méně významné božstvo (například *kenning* pro ženu *Gná prstenů*), můžeme se pak domnívat, že ono božstvo bylo přeci jenom do jisté míry známé.

Jelikož byla skaldská poezie velmi okázalá a zdobná, muselo nejen

zabrat mnoho času, než se ji člověk naučil skládat, ale také i pro její běžné pochopení byla třeba jistá průprava. Je zajisté možné, že se mýty uchovaly v povědomí i po kristianizaci, jelikož skaldské básně o králích a vládčích byly i nadále důležité. Jinak řečeno, spolu s faktickými příběhy o raných králích a bitvách šli ruku v ruce hrdinské pověsti a mýty, nikoliv však jako předmět uctívání nebo jakýsi kult, ale jednoduše jako příběhy, které lidé věnující se dějinám své kultury tak jako tak znali. Obdobně v dnešní době studenti čtou Bibli, aby mohli chápat různé narážky ve starší literatuře. Ve staré bohý se sice již nevěřilo, ale básně o nich se možná nadále recitovali jen jako hezký příběh. Je možné si i dobře představit, že Eddické písně se pro svou výpravnou hodnotu recitovali jako doklad kenningů.

Tuto motivaci mělo dílo Snorriho Sturlusona, od kterého máme dochovány nejstarší záznamy eddické i skaldské poezie a systematizaci mytologie. Snorri se narodil v zimě mezi lety 1178 – 1179 do zámožné rodiny Sturlungů, kteří dali název bouřlivé době, ve které Snorri žil: Doba Strulungů. Ná výchovu byl poslán do Oddi k nejmocnějšímu muži na Islandu. Jeden z jeho nevlastních bratrů se stal biskupem a Snorri sám se stal go-dim a dvakrát byl zákonopřevcem. Skrze různá spojenectví se brzo stal jedním z nejmocnějších mužů na Islandu a začal plně působit v Islandské politice té doby. Na Islandu byla tato profese čím dál nebezpečnější a mnoho sporů bylo řešeno dýkou. Snorri byl zavražděn roku 1241 svými nepřáteli, kteří tvrdili, že pracují z moci norského krále.

Onen král byl Hákon Hákonarson zvaný starý. Snorri ho navštívil v letech 1218-1219 (tehdy byl král ještě nezletilý) a složil na jeho počest a počest jarla Skuliho, jeho regenta, báseň. Ta se nazývá *Výčet meter (Hátatal)* a udává, spolu s komentářem, ve 102 slokách příklady 101 různých druhů veršů. Od výkladu básnické formy se Snorri přesunul k pojednání o keninzích a poetických výrazech zvaných *heiti*. Toto pojednání sepsal pod titulem *Jazyk básnický (Skáldskaparmál)*. Ten se skládá převážně ze seznamů keningů a heiti (seřazených podle slova, které nahrazují) spolu s mnoha půl sloky dlouhými příklady ze skaldské poezie. Kromě takových příkladů skrze vyprávění vysvětloval mýty, ze kterých vznikly některé kenningy. Ústřední postava tohoto vyprávěcího rámce je Mistr kouzel jménem Ægi či Hlé z Hlésey („Hléův ostrov,“ dnes Læssø /léšö/ u dánského pobřeží), který se vydá do Ásgardu, kde ho ásové vlídně při-

jmou, i když při tom šálí jeho zrak. Síň osvětlují zářivé meče a v ní sedí 12 ásů a 12 ásýní. Ægi sedí vedle Bragiho, který mu vypráví mnoho příběhů ve kterých vystupují ásové. Prvním z těchto příběhů je o zcizení Idun a jejích jablek, smrti Thjaziho a náhradě poskytnuté Skadi. Poté, co Bragi dovypráví, krátce diskutuje s Ægim o několika keninzích a na to se Ægi ptá na původ poezie. Bragi mu poví příběh o tom, jak Ódin získal medovinu básnictvím. Na konci příběhu se Ægi několikrát táže a Bragi odpovídá tak, že rozhovor připomíná dialog mezi mistrem a žákem typický pro středověkou didaktickou literaturu. Vědci kladou tomuto dialogu zvláštní zřetel, neboť právě na tomto místě jsou nejvíce objasněny některé principy skaldské poezie. Následuje odstavec, kde jsou mladí skaldi vyzváni, že pokud se chtějí naučit skaldskou poezii, tak mají věnovat pozornost následujícím příběhům, ale při tom brát na zřetel, že křesťané nemají věřit v pohanské bohy a chápat tyto příběhy jako pravdivé. Tato pasáž narušuje dialog mezi Ægim a Bragim a jistě nevypráví Bragi. Je to spíše sám Snorri, nebo pravděpodobně jeden z jeho opisovačů. Tento nástroj je ještě jednou a naposledy užit, když Snorri uvádí příběh o Thorově souboji s Hrugnim a Thorovu cestu ke Geirrödovi. Dalším mytologickým příběhem v Jazyku básnickém je příběh, jak proslulá skupina trpaslíků vyrobila několik bájných artefaktů: Sifiny zlaté vlasy, Freyjovu loď Skíðbladni, Odinovo kopí Gungni, Odinův prsten Draupni, Freyjova kance Gullinburstiho a Thorovo kladivo Mjöllni. Další mytologický příběh se týká ukutí prokletého zlatého prstenu jiným trpaslíkem. Prsten pak hraje velkou roli v jedné hrdinské pověsti, jejíž část je v *Jazyku básnickém* také spolu s dalšími hrdinskými písněmi převyprávěna.

Zdá se, že poté se Snorri rozhodl sepsat zbytek mýtu a využil při tom pevně dodržovaný vyprávěcí rámeček. Výsledkem je *Gylfiho oblouzení* (*Gylfaginning*). Oním vyprávěcím je cesta švédský král Gylfi a jeho návštěva Ásgardu. Důvodem cesty je to, že slyšel, že se vše děje po vůli ásů, a chce zjistit, zda-li je to z jejich podstaty, nebo z moci bohů, které uctívají. Jeli-kož je to muž moudrý a znalý kouzel vydá se v převleku za staříka. Ásové však byli moudřejší než on, neboť vládou věštbám. Jeho cestu předpověděli a už od začátku mámili jeho zrak. Hned, když vstoupil do Ásgardu spatřil obrovskou síň a pod jménem Gangleri se setkal s třemi velmoži: Vysoký (*Hár*), Stejně vysoký (*Jafnhár*) a Třetí (*Pridi*). Velmožům sdělil, že je zde proto, aby zjistil jestli se zde nachází nějaký moudrý muž.

Vysoký praví, že odtud nevyvázne zdravý, pokud nejmoudřejší nebude sám Gylfi respektive Gangleri. Následně Gangleri pokládá řadu otázek na které odpovídá Vysoký, přičemž Stejně vysoký a Třetí občas Vysokého odpovědi ještě umocňují. Otázky se týkají mytologie: nejvyšší mocnost, stvoření vesmíru, totožnosti bohů či bohyň a mýty s nimi spojené a nakonec mýty o ragnaröku, které v jazyku básnickém rozebírány nejsou. Nakonec Gangleri uslyší ránu a síň zmizí.

Snorri často cituje z eddických básní, obzvláště z Vědminy písně, Písně o Vaftrúdnim a Písně o Grímnim. Po otázce nejvyšší mocnosti jsou témata řazena časově od stvoření po konec světa, v zásadě stejně jako ve Vědmině písni. Snorri také nejspíše znal i eddické písně jiné než ty, které cituje, a také parafrázuje mýty, které nejspíše znal ze skaldských básní. Cituje je pouze na začátku díla ve vyprávěcím rámci, nikoliv samostatně.

Obdobně jako řazení témat připomíná Vědminu píseň, tak použitý vyprávěcí rámec připomíná obzvláště Píseň o Vaftrúdnim a jiné soutěže v moudrosti. Dozvídáme se, proč se Gylfi vydal na cestu a jeho falešné jméno. Vysoký si vymíní sázku na život a na smrt, i když od tohoto motivu je později upuštěno. Nejbližší paralelu se zmizením síně na konci textu je Thorova návštěva útgardského Lokiho, nikoliv nějaký mýtus o Ódinovi. Gylfi, jako cestovatel pod falešným jménem, vystupuje v této soutěži v moudrosti jako Ódin. I jeho falešné jméno Gangleri je jedno Ódinovo jméno ve 46. sloce Písně o Grímnim. To je poněkud ironické, jelikož Vysoký, Stejně vysoký a Třetí jsou také Ódinova jména (Stejně vysoký a Třetí se Ódin jmenuje také právě v Písni o Grímnim). Jak později ukážeme, Vysoký, Stejně vysoký a Třetí byli Ódinem do stejné míry, jako jím byl Gylfi.

Tyto tři kapitoly v opačném pořadí, než je nejspíše Snorri sepsal (jsou tedy seřazené takto: Gylfiho oblouzení, Jazyk básnický, Výčet meter) tvoří spolu s prologem dílo, které nazýváme, podle jména, které nese v jednom z rukopisů, *Snorriho Edda*. Význam slova *Edda* není jasný, ale nejspíše má něco společného s latinským slovesem *edo*, ve smyslu skládat, a tedy znamenalo něco ve významu *Poetika*. *Snorriho Edda* jako celek je v první řadě básnická příručka, přestože je dnes známá především pro zpracování mytologie.

Jak již bylo zmíněno, Jazyk básnický obsahuje pro mladé skaldy va-

rování před pohanskou povahou textu. Snorri nejspíše chtěl toto sdělení předat ještě zřetelněji a učinil tak v prologu k *Eddě*. V něm také předkládá své historické pojetí bohů a dává nám klíč k chápání *Gylfihó oblouzení*. Prolog začíná takto:

„Na počátku stvořil všemohoucí Bůh nebe a zemi a vše, co k nim přísluší, a naposledy dva lidi, z nichž pochází lidské pokolení, Adama a Evu; jejich potomstvo se rozmnožilo a rozptýlilo po celém světě.“*

Nakonec však lidé po potopě ztratili boha z očí, ale za to viděli, že lidé, zvířata a země si jsou do jisté míry podobní i odlišní a počali hledat jejich původ v zemi. Vědomi významu nebeských těles pro určování času, soudili, že nějaká bytost určila řád těchto těles a nejspíše existovala dříve než sami lidé a snad vládne celému světu. Tato představa byla přirozené světské povahy, jelikož jim chybělo duchovní vědění.

Toto je středověká představa o původu pohanství, která jej pojímá jako jistý druh přírodního náboženství založeného na nepoučeném pozorování přírody. Představa byla obzvláště lákavá pro Islandčany jako Snorri, kteří mohli dohledat své předky až do pohanských dob a pro které byla konverze Islandu ke křesťanství docela nedávná událost. Nejstarší dochované dílo, které zpracovává Islandské dějiny, je krátký spis jménem *Kníha o Islandčanech (Íslendingabók)* od kněze Ariho Torgilssona zvaného učení, který psal asi o sto let dříve než Snorri. Je evidentní, že pro Ariho byla konverze ke křesťanství nejdůležitější událost dějin Islandu. *Ságy o Islandčanech* byly později sepsány převážně ve třináctém století, ale jsou často zasazeny do pohanských dob a opakuje se v nich idealizovaná postava vznešeného pohana, stejně jako vznešený divoch v romantické literatuře. Podle teorie přírodního náboženství tak jedině, co pro konverzi ke křesťanství stačilo, bylo znovu spatřit Boha. Na rozdíl od pohanů, o kterých se Islandčané dozvěděli až s přeloženými legendami o prvních křesťanských světcích, nebyli severští pohané jako posluhovači Satana odsouzeni k záhubě. Byli pouze ztracenými ovce.

*Převzatoz překlady Heleny Kadečkové, nakladatelství Argo, Praha, 2003.

Popisy fotografií

- s. 4** Spona ze stříbra, zlata a drahokamů z Admarku v Norsku, sedmé století n.l. (*The Art Archive / Historisk museet, Norsko / Dagli Orti*)
- s. 6** Anglický gagát z Yorkshiru se v době vikingské také exportoval do Norska. Tato plastika dvou bestii v sevření připomíná obdobná jantarová díla. (*Historisk museum, Bergen unversitetet*)
- s. 8** Runových kamenů zobrazujících Thorovo kladivo, jako tento, najdeme ve Švédsku hodně. Srovnej s runovým kamenem na straně 10. Oba jsou z pozdní doby Vikingské. (*Statens historiska museum, Stockholm*)
- s. 9** Ilustrace z rukopisu z pozdního čtrnáctého století jménem Flateyjská kniha. Scéna nejspíše zobrazuje svatého Olafa jak zabíjí nestvůru. (*Bob Krist / Corbis*)
- s. 10** Runový kámen s křížem. Srovnej s kamenem na straně 8. (*Statens historiska museum, Stockholm*)
- s. 11** Detail runového kamene z devátého století n.l. z Rök ve Švédsku. Kámen nechal vztyčit Varin pro svého zesnulého syna Vémóda. Ve středu nápisu je strofa opěvující gótského krále Theodricha velikého. (*The Art Archive / Dagli Orti*)
- s. 13** Dvě stránky ze slavného Codexu Regius. (*British library*)
- s. 20** Švédský král Gylfi zpovídá Vysokého, Stejně vysokého a Třetího. Rukopis DG 11 ze čtrnáctého století, který obsahuje Eddu Snorriho Sturlusona. (*Werner Forman / Art Resource*)

Část 2

Komentář

2.1 Analýza textu

Jako první dva stupně překladatelovy práce uvádí Levý pochopení a interpretaci předlohy (1983, s. 51). Jako pomůcka při těchto dvou krocích bude sloužit následující překladatelská analýza.

Analýza je vystavěna pomocí metodologie Christiane Nordové (2009). Užíváme Jacobsonovu typologii jazykových funkcí, jak je uvádí Čermák (2011, s. 19 – 20).

2.1.1 Vnětextové faktory

Autor, médium, místo a čas

Autorem výchozího textu je emeritní profesor staroseverské literatury a folklóru na oddělení skandinavistiky Kalifornské univerzity v Berkeley – John Lindow. Podle jeho osobních stránek¹ je v jeho vědeckém zájmu severská mytologie v kontextu literárních děl s ní souvisejících, tedy téma výchozího textu. Autor se podílel na tvorbě dlouhé řady převážně akademických publikací, do které patří 9 knih. Stejně jako vědec je autor i zběhlý encyklopedista² a v poslední době se věnuje i populárně-naučné literatuře³. Autor je Američan, ale jeho dialekt je patrný pouze na prapísemné úrovni.

¹<http://scandinavian.berkeley.edu/people/john-lindow/>

²Kromě encyklopedie jejíž část překládáme jde o editorství nebo příspěvky v osmi dalších encyklopediích s podobnou tematikou.

³Trolls: An Unnatural History. London: Reaction Books, 2014.

Náš překládaný text je reedice⁴ vydaná nakladatelstvím Oxfordské univerzity, které má obzvláště velkou reputaci právě u svých slovníků, příruček a učebnic. Kniha byla vydána brožovaně a elektronicky. Tomu ale nelze přikládat váhu, jelikož paperbackové knihy dnes v čtenáři jen těžko vyvolají dojem podružné literatury.

Jelikož jde o převážně odborný text (které bývají situačně nezakotvené (Čechová et al., s. 211) tematicky nezaměřený na oblast vzniku, místo vzniku nehraje příliš velkou roli. Napětí mezi anglosaskou a českou kulturou je patrné pouze v pasáži o vikingských nájezdech (O: 5). Dějiny raně-středověké Anglie se točí kolem severanů (převážně Dánů) a tak lze očekávat, že anglicky mluvící čtenář bude s tímto obdobím seznámen více než čtenář český.

Do komunikační situace výrazně vstupuje třetí kultura. Vliv staroseverské kultury spíše chápeme jako vnitrotextový problém z těchto důvodů: Staroseverská kultura je hlavním tématem díla. Ponecháme-li stranou vikingské nájezdy, jde o kulturu asi stejně vzdálenou kultuře české i anglosaské především kvůli tisícileté časové propasti.

Doba uplynulá od vydání originálu není podstatná. Originál vyšel vcelku nedávno (2002) a staroseverská filologie je vědecká oblast přes sto let etablovaná – nelze tedy čekat, že by autor podával již zastaralé informace.

Adresát

Autor se v úvodu díla zmiňuje, že jde o titul určený pro *široké publikum* (O: xv). Jelikož je téma titulu je poměrně specializované, můžeme předpokládat, že buď cílový čtenář má osobní zájem o severskou mytologii, nebo jde o odborníka. Nejde však o teoretický text a tak lze předpokládat, že specializace možného odborníka leží jinde. U obou typových čtenářů lze tedy počítat, že jsou s problematikou seznámeni pouze povrchně. Cílový čtenář tedy může buď hledat přiměřeně detailní úvod k severské mytologii, nebo referenční dílo k tématu. V anglosaském prostředí již vyšla zevrubnější kompendia⁵.

⁴První vydání: Handbook of Norse Mythology. Santa Barbara, Denver, and Oxford: ABC - Clio, 2001.

⁵Rudolf SIMEK: A Dictionary of Northern Mythology. D. S. Brewer, 1996. Přel. z němčiny

Andy ORCHARD: Dictionary of Norse Myth and Legend. Cassel, 1997.

Funkce textu a autorský záměr

Hlavní funkcí textu je bezpochyby funkce referenční. Text má v první řadě čtenáři poskytnout informace tedy věcný obsah komunikátu.

Velmi patrná je metajazyková funkce. Autor často vysvětluje význam cizích slov a jmen vlastních i obecných. Srovnává také etymologii staroseverských a anglických slov. (viz 2.3.7)

Konativní funkce je na druhou stranu vědomě potlačována; z textu je velmi patrná snaha autora vyhnout se ovlivňování čtenáře. Autor příliš nerozebírá možné interpretace faktů a pokud ano, nechává čtenáři volný výběr z několika možných a autorovy názory v textu viditelné nejsou. To je obzvlášť patrné ve slovníkové části knihy, kde jsou kvůli nedostatku pramenů některá pro pochopení severské mytologie klíčová hesla velmi stručná⁶. V námi překládané části díla se tato vyhýbavost projevuje především jistotní modalitou.

Z textu lze na několika místech vyzorovat i funkci poetickou (například str. 9 a autorovy parafráze staroseverských textů /O : 18,19/) a fatickou (O : 17).

2.1.2 Vnitrotextové faktory

Téma a obsah

Jak již bylo výše naznačeno, kniha je encyklopedie severské mytologie. Jádrem je slovníková část (279 stránek), kde autor v heslech zpravidla o několika odstavcích seznamuje čtenáře s jednotlivými postavami, místy a koncepty v severské mytologii.

Ve slovníkové části je patrné, že spíše než o přehled stavu poznání jde o sumarizaci a těsnou interpretaci literárních pramenů souvisejících s daným heslem – autor pravidelně cituje ze zdrojových textů. Silné metaliterární zaměření je patrné i v námi překládaném úvodu. Ten nese název *The Historical Background*, ale nejde čistě o historický úvod: Autor rozebírá především dějiny severské literatury a zdrojové texty.

⁶Například Midgard – svět lidí (O : 228) má jen o několik řádků delší heslo než vcelku bezvýznamný kůň Gylli (O : 156).

Kompozice

Překládaný titul je encyklopedie, horizontální členění celé knihy je tedy velmi patrné. Prvních zhruba padesát stránek tvoří několik kapitol souvislého textu, ve kterých jsou rozebírána obecná témata severské mytologie. Následuje hlavní slovníková část a po ní vcelku obsáhlá bibliografie primární i sekundární literatury. Námi překládaná kapitola je ale dále členěna pouze do odstavců, které jsou v průměru asi na třetinu stránky dlouhé.

Vertikální členění je patrné ve slovníkové části – hesla obsahují vnitřní odkazy, odkazy na primární i sekundární literaturu a jsou v nich citovány relevantní pasáže z primárních textů (nejčastěji několik strof). V námi překládané kapitole je vertikální členění méně patrné, jde především o popisy fotografií a značení citací a cizích slov.

Hlavním způsobem členění naší kapitoly je tematické navazování: Autor podává stručný přehled dějin Skandinávie od prehistorie až po vrcholný středověk. Vcelku plynule přechází od dějin středověkého Islandu k již zevrubněji podaným dějinám skandinávské literatury. Tam se dostává k rozboru hlavních děl, ze kterých se můžeme dozvědět o severské mytologii. Vrací se k islandským ságám a kapitolu zakončuje zmínkou o archeologických a etymologických dokladech.

Presupozice

Očekávané znalosti čtenáře již byly nastíněny výše. Autor pracuje s odbornou terminologií staroseverské literatury, ta je z velké části vysvětlena v úvodu díla, který překládáme. Nicméně tomu tak není u obecnější literární terminologie a některých severských reálií, především geografie a jazykové situace. Očekává se tedy, že čtenář má obecný kulturní rozhled a alespoň částečně se orientuje v základních Skandinávských reáliích.

Suprasegmentální a neverbální prvky

Kromě běžné větné interpunkce a odstavců autor následující typografií.

Uvozovky⁷ používá velmi často a hned několika způsoby.

⁷V americké podobě, tedy “...” jako hlavní uvozovky, ‘...’ jako druhotné uvozovky (citace v citaci).

- Značení významu cizích slov (apelativ i proprii):

In form, the eddic poems are short stanzaic poems that rely chiefly on two meters, *fornyrðislag*, ‘old way of composing,’ and *ljóðahátt*, ‘song meter.’ (s. 14)

- Citace:

At Jelling in Jutland, King Harald Bluetooth erected an elaborate rune stone celebrating his parrents and himself, the person who ‘made the Danes Christian,’ as the Jelling rune stone says. (s. 7)

- Značení výrazu použitého ve větě v metajazykovém smyslu – zpravidla vysvětlování významu či užití slova: „‘Eddic poetry’ is the name we use for a group of about 35 poems (...)“ (s. 12) „What is a ‘tree of battle’? This figure is indeed something like a riddle. (...)“ (s. 17)

Kurzívu užívá autor dvěma způsoby – pro značení názvů literárních děl a pro značení cizích (zpravidla staroseverských) výrazů, pokud nejde o vlastní jména. Vsuvky autor odděluje čárkami i pomlčkami, případně je vkládá do závorek.

Součástí encyklopedie je mnoho černobílých fotografií archeologických artefaktů a rukopisů, které přímo souvisejí s okolním textem. Fotografie jsou opatřeny krátkými popisky a citacemi zdroje.

Lexikum

Jako zástupce odborného stylu je v našem textu přítomno mnoho termínů. Termíny bychom rozdělili podle pragmatiky do tří skupin.

První skupinou jsou literárněvědné termíny: *stanza*, *meter*, *narrative*, *diction*, *refrain*, *fragment*, *allusion* atd. S těmi přímo souvisí i několik jazykovědných termínů, které v textu najdeme: *cognate*, *latinized*, *loanword*, *explication*, *vernacular*. Tyto termíny jsou časté a mnohdy nejde o termíny, kterým by laik bez hlubších znalostí rozuměl.

Další skupinou jsou termíny z oblastí souvisejících s dějepisectvím a dějinami literatury.

Historiografie sensu stricto Iron Age, Viking Age, Medieval

KOMENTÁŘ

Archeologie culture, finding, artifact, manuscript

Antropologie tribe, germanic, oral tradition

Církev clergy, order, episcopal see, nunnery

Právo litigation, arbiter, rescission

Sociologie social unit, literate, emigration

Státověda national assembly, commonwealth, office, ruler

Tato slovní zásoba není tolik specializovaná jako použité literárněvědné termíny a může být běžnému čtenáři s kulturním rozhledem dobře srozumitelná. Religionistická terminologie je kvůli autorovu akademickému původu a tématu kapitoly poněkud střídá (*myth, pagan, sacrifice, ritual, deity, cosmos, mythological subject*) a dá se také začadit to této skupiny.

Třetí skupinou je terminologie související přímo s dějinami Skandinávie, skandinávskou literaturou a staroseverskou mytologií. Tyto termíny se od termínů v předchozích skupinách liší tím, že je autor zpravidla vysvětluje než je v textu používá: *kenning, heiti, skald, thing, drápa, lawspeaker, eddic, Valhöll, Æsir* atd.

V textu o době tisíc let vzdálené se nedá vyhnout řadě historismů a polysémantických slov užitých ve svých historických významech: *mound, lay person, rune, spear, court, hall, jarl*. Spíše než frázová slovesa užívá autor mnoho abstraktních sloves: *rescind, incorporate, function, permit, interact, encode, discuss, assume, undertake* atd. a verb dicendi: *describe, retell, ask, report, write, stress*. Zkostnatělosti odborného stylu se autor vyhýbá mimo jiné mírně expresivními barvitými adjektivy: *gruesome, vast, ecstatic, obdurate, burlesque, fascinating, ancient, tantalizing, mortal* atd., to je poněkud podkopáno nadužíváním přídavného jména *extensive*.

V textu jsou velmi nápadná staroseverská vlastní jména. Ty autor zapisuje ve zjednodušené normované transkripci (O: xv) (Haugen, s. 23) Tam, kde je to možné, udává v závorce anglický překlad, i když to s sebou může nést humorný efekt: „According to Snorri, he was associated with the semilegendary Viking Ragnar Lodbrók (Hairy-breeches).“ (s. 15)

Kromě výše uvedených případů spadá většina lexika do neutrální slovní zásoby. Autor se drží dikce odborného stylu a vyhýbá se kolokvialismům a frazémům.

Syntax

Autor se staví proti žánrovým tendencím odborného stylu tím, že se vyhýbá příliš logicky komplikovaným souvětím. Hypotaxe je v souvětích užitá poměrně střídavě a věty jsou napojovány především souřadně. Na několika místech užívá dokonce úderné krátké jednoduché věty: „The conversion in Iceland followed a fascinating course.“ (s. 9) „And so it was.“ (s. 9) „In skaldic poetry, Thor was the most frequent mythological subject.“ (s. 17) „But Hákon was buried in a mound and celebrated in pagan poetry.“ (s. 7) „These are not, however, mythological poems.“ (s. 12)

Souřadná souvětí bývají ale poměrně dlouhá. Větnou strukturu autor navíc komplikuje hojným užíváním volných apozic. Především jako významovou ekvivalence:

(...) this manuscript (...) had been composed by Sæmund Sigfússon the Learned, a priest who flourished in the years around 1100 and who according to tradition was the first Icelandic historian (...) (s. 12)

Dále také jako výčet:

The following three poems are also Odin poems: Hávamál (Word of the High One), which (...); Vafthrúdnismál (Words of Vafthrúdnir), which (...); and Grímnismál (Words of Grímnir), which (...) (s. 13)

Četné jsou i vcelku dlouhé vsuvky:

Harald had united all Norway into a single kingdom (this had occurred somewhat earlier in Denmark and would probably happen somewhat later in Sweden, for which the sources are rather meager). (s. 5)

V kombinaci s volnými apozicemi autor někdy dosahuje vsuvkami poněkud bizarních konstrukcí, ve kterých jsou sémantické vztahy těžko patrné:

When he was killed at the battle of Stiklestad in 1030, a battle having far more todowith national politics than religion – his opponents were supported by Cnut the Great, the Christian king of Denmark and England – people quickly saw signs of his sanctity (...) (s. 7)

Pro angličtinu typické prostředky větné kondenzace – polovětné vazby – nejsou až tolik časté. Z nich jsou nejpatrnější jsou infinitivní konstrukce; gerundia nejsou tolik častá a participia jsou užita většinou jen jako přívlastky, jako přechodníky jen na několika místech (viz. 2.3.2). Jako prostředek nominalizace autor užívá spíše deverbativa. Kondenzace autor také dociluje ve výchozím textu již běžnějším pasivem.

Z prostředků koheze jsou použity prostředky běžné pro angličtinu: gramatika – kategorie determinace; lexikální koheze – především opakování; koreference – především anafora vyjádřená ukazovacími a osobními zájmeny; tematicko-rematické navazování; spojková koheze.

Styl

Již bylo nastíněno že náš text spadá do odborného funkčního stylu, celý titul jako celek je pak encyklopedie, nebo kompendium, či příručka. Naše kapitola sama o sobě by v odborném stylu šla zařadit do slohového útvaru článek (nikoliv však populárně-naučného, viz dále). Ze slohových postupů převažuje výklad a popis. Prvky úvahového postupu se v textu projevují pouze místy. Na několika místech autor používá při parafrázi literárních děl (O: 19) a historických událostí (O: 9) nápadnou modifikaci popisu – dynamický dějový popis (Čechová et al., s. 115).

U textu pro široké publikum se nabízí zařadit náš titul z českého pohledu do stylu populárně-naučného. Pro toto zařazení hovoří vcelku rozvolněná syntax, slohové postupy nejsou ryze vědecké – text nese jistou míru dějovosti, fakta jsou ilustrována fotografiemi, chybí poznámkový aparát, seznam literatury je spíše bibliografie pro čtenáře a autor málokdy cituje sekundární literaturu (v naší kapitole vůbec).

Proti tomuto zařazení hovoří především hutná intertextovost – zjevné zaměření na staroseverské literární prameny, vcelku hojně užití odborné terminologie, nízká míra expresivity a apelu, stylistické figury se v textu vyskytují jen řídce. Podstatné je, že se autor nesnaží příliš interpretovat

a vypichovat pro čtenáře zajímavé informace. Autor podává fakta tak jak jsou. Spíše než jako populárně-naučnou encyklopedii bych tedy titul označil za odbornou příručku podanou přístupnou formou.

2.2 Metoda překladu

Volba překladatelské metody vychází přímo z překladatelské analýzy výchozího textu. Nejprve bylo třeba si vytyčit komunikační situaci podobnou té mezi původním autorem a jeho příjemcem. Výstup překladu jsem zamýšlel jako část odborné příručky určené pro široké české publikum, do kterého mohou patřit jak poučení laici, tak odborníci z různých humanitních disciplín. Hlavním cílem bylo zachovat referenční funkci originálu. Jelikož do komunikační situace výrazně vstupuje třetí kultura, bylo nutné také brát zvláštní ohled na funkci metajazykovou.

Pro zachování referenční funkce bylo nutno dbát na faktickou správnost překladu. Jako hlavní referenční příručky sloužila díla Heleny Kadečkové (1989, 2009), české překlady primárních textů (Snorri, Edda) a Dějiny skandinávských zemí A. S. Kana. Jako pomůcky pro správný přepis a překlad staroseverských jmen a termínů sloužily také již zmíněné překlady obou středověkých děl a jejich předlohy. Dále staroseverská gramatika (Haugen 2008) a slovník staroseverštiny (Cleasby, Vigfusson 1957).

Bylo nutné mít v paměti a překlenout strukturní rozdíly mezi angličtinou a češtinou. V případě tohoto textu je především patrná nominalizace; dlouhá souřadná souvětí proseta vsuvkami a volnými přístavky.

Na stylistické úrovni bylo třeba dbát, aby překlad nesklouzl do přílišné vypjatosti populárně-naučného a publicistického stylu nevhodné v naší komunikační situaci. Zároveň by styl neměl být nivelizován, především jeho nepřiliš zjevná didaktičnost i dějovost, aby tak byla zachována dobrá srozumitelnost.

Snažil jsem se převést invariantní význam textu (Popovič, s.77), při čemž nebylo možné se vyhnout překladatelským posunům, ke kterým docházelo na lexikální, syntaktické i stylistické úrovni.

2.3 Překladatelské problémy

2.3.1 Větná syntax

Již bylo naznačeno, že souvětí se často skládají z několika souřadně spojených vět, často prokládanými větnými volnými apozicemi a vsuvkami. Složitá syntax bývá označována jako prvek odborného stylu, nicméně ta je přímo úměrná složitosti myšlenek (Čechová et al., s. 215). Náš text není příliš logicky komplikovaný a tak je možné syntax (především souvětí) jednak přeskupovat tak, aby byla větná výstavba pro češtinu přirozenější, tak i zjednodušovat.

Opakovaný problém byly volné apozice a vsuvky. Volné apozice jsme se snažili nahrazovat v češtině koheznějšími vedlejšími větami vztažnými a přívlastkovými, nebo samostatnými větami:

‘Eddic poetry’ is the name we use for a group of about 35 poems, all of them recorded in Iceland during the Middle Ages, nearly all in the thirteenth century. (O: 12)

Eddická poezie je termín, který se používá pro soubor asi 35 básní. Všechny tyto básně byly zapsané na středověkém Islandu, přičemž téměř všechny během 13. století. (P: 15)

On the other hand, there is no way to tell whether a poem, even one that looks as young as *Thrymskvida*, might have been composed during the Viking Age (...) (O: 14)

Na druhou stranu nelze vyloučit, že takové básně, jako *PíseňoTrymovi*, které nepůsobí vůbec staře, byly složeny během doby vikinské (...) (P: 17)

Vsuvky nebylo úplně možné vždy nahradit, kvůli tomu, že většinou podávají pouze nějakou doplňující informaci. Především dlouhé větné vsuvky jsme se snažili začlenit do struktury okolních vět, nebo je vyčlenit do samostatných vět:

From the earliest skaldic tradition come three ‘eddic praise poems,’ poems in eddic meters (but in which the meters are ordinarily more strictly adhered to than in eddic poems proper), composed to honor not gods or ancient heroes but recently deceased kings. (O: 16)

Do rané skaldské poezie řadíme tři chvalozpěvyveddickém verši, který se v těchto případech většinou dodržuje ještě pevněji než ve vlastní Eddě. Tyto básně nejsou složeny k počtům bohů či dávných hrdinů, ale k počtům nedávno zesnulých králů. (P: 19)

2.3.2 Nominalizace

České odborné texty bývají nominální (Čechová et al., s. 221) a tak nebylo nutné násilně převádět každou trochu komplikovanější jmennou frázi větším vyjádřením. Je však nutné se vyhnout interferencím v typicky anglických formách.

V analýze bylo naznačeno, že polovětné konstrukce nejsou příliš časté (poměrně). Nejčastější infinitivní konstrukce šly vyjádřit vedlejší větou, jak je v češtině běžné (Dušková, s. 542), nebo českým infinitivem, případně deverbativem:

Snorri was assassinated in 1241 by enemies who claimed to be working on behalf of the king of Norway. (O: 18)

Snorri byl zavražděn roku 1241 svými nepřáteli, kteří tvrdili, že pracují z moci norského krále. (P: 21)

Skaldic poetry, then, was a showy, ornate oral poetry, which must have taken much time to master; indeed, it is clear that a certain amount of training would have been needed just to understand it as a member of the audience (O: 17)

Jelikož byla skaldská poezie velmi okázalá a zdobná, muselo nejen zabrat mnoho času, než se ji člověk naučil skládat, ale také i pro její běžné pochopení byla třeba jistá průprava. (P: 20)

Vedlejší věty jsme užívali i při převodu gerundiálních a participiálních konstrukcí:

(...) AM 784 contains a mythological poem (...) namely *Baldrs Draumar* (Baldr's Dreams), an account of Odin's questioning of a seeress about the fate of Baldr. (O: 14)

AM 748 ale obsahuje navíc jednu mytologickou píseň – Baldrovny sny (Baldrs draumar), ve které Ódin zpovídá věštkyňoosudu Baldra. (P: 17)

U participia ve funkci přívlastku se nabízí také české přídavné jméno slovesné (Dušková, s. 580):

Besides these anonymous mythological and heroic poems, there is far more verse that has been transmitted to us with the name of a poet attached to it. (O: 15)

Kromě hrdinských a mytologických básní, které jsou anonymní, se nám dochovalo mnohem více veršů s uvedeným jménem autora. (P: 18)

Častá deverbativa ve jmenné frázi šla zpravidla převést pomocí odpovídajícího českého deverbativa. Některá místa byla deverbativy nominalizována až příliš a tak jsme se uchýlili k větnému řešení:

Furthermore, the gradual emergence of European nation-states in Scandinavia during the Viking Age and their increasing integration with Europe made it inevitable that the issue would arise at the national level as well. (O: 7)

Mimoto se během vikinské doby postupně ve Skandinávii utvářely národní státy evropského typu a jak se styky s kontinentem prohlubovaly, bylo nevyhnutelné, že křesťanství začne pronikat přímo do Skandinávie. (P: 12)

V originálu je patrná multiverbizace, které se bývá v češtině ze stylistických důvodů vhodné vyhýbat jednoduchými slovesy; užít vidové dvojice, které lze dále afixy upravit. V českém odborném stylu je multiverbizace běžná (Čechová et al., s. 221) a tak nebylo nutné všude užívat konkrétní sloveso namísto slovesa obecného, nebo neplnovýznamového spolu se substantivem. *Changes occured* → došlo k změnám; *had advantages* → měli výhodu; *emigration began* → začala emigrace; *was the result* → bylo výsledkem, *give a summary* → obsahovat souhrn, atd. Slovesné vazby jsme nahrazovali jedním slovesem především v místech, která nejsou příliš abstraktní a jsou do jisté míry dějová:

The first of these is *Hárbardsljóð*, in which Thor and a disguised Odin exchange insults and anecdotes. (P: 15)

V PísnióHárbardovi (*Hárbarðsljóð*) se Thor a Ódinvpřevleku navzájem urážejí a vyprávějí si anekdoty; (P: 16)

2.3.3 Modalita

V textu často narazíme na modalitu většinou užitou za účelem oslabení platnosti především ne zcela ověřitelných tvrzení. Tuto modalitu je nutné pro nociónální povahu textu zachovat. Je třeba ale brát v potaz, že autor vyjadřuje modalitu především modálními slovesy a disjunktivy. V češtině je vcelku běžné vyjadřování jistotní modality i pomocí příslovcí (např. *možná, snad, teoreticky, určitě*), zato modální sloveso (*ne*)mocht nemusí být tak časté jako *may, might, must* v našem textu. Proto na některých místech modalitu přenášíme z modálního slovesa na příslovce, disjunktivy převádíme odpovídajícím příslovečným určením nebo vsuvkou:

(...) archaeologists might have called the period from 800 to circa 1000 the “Scandinavian Iron Age.” (O: 7)

(...) archeologové by toto období možná nazývali jednoduše Skandinávská doba železná. (P: 12)

Some mythological poems may actually have been composed by Christians in Iceland, and Snorri Sturluson made extensive use of the mythology in his writings. (O: 9 – 10)

Některé mytologické básně byly snad dokonce složeny islandskými křesťany a sám Snorri Sturluson ve svých spisech mytologii hojně využívá. (P: 14)

2.3.4 Slovesný rod

Autor velmi často využívá trpný rod, především pasivum vyjadřující obecného konatele. Trpný rod slouží v angličtině především jako vyjádření slovesného děje bez konatele, dále jako prostředek AČV (Dušková, s. 263), především je-li agens vyjádřen. (Dušková, s. 261) Ze stylistického

hlediska není nutné se v českém odborném textu trpnému rodu příliš vyhýbat (Čechová et al., s. 152). Z gramatického hlediska je třeba zmínit, že je-li v angličtině užito pasivum jako prostředek AČV, je v češtině vhodnější využít volný slovosled a vyhnout se tak interferenci.

Trpný rod tedy v překladu užíváme také vcelku často. Snažil jsem se přiměřeně používat jak české pasivum opisné (příznakové pro odborný styl) tak zvrtné (stylově neutrální). Z výše uvedeného důvodu se vyhýbáme pasivu s vyjádřeným agentem:

The hall is illuminated by swords alone. (O: 18)

Síň osvětlují zářivé meče (...) (P: 21)

The hall was decorated within with scenes from the mythology. (O: 16)

Vnitřek této síně zdobily výjevvyzmytologie. (P: 19)

2.3.5 Terminologie

Specializovanou terminologii jsme zpravidla přejímali z překladové i původní české literatury. U termínů původem ze staroseverštiny nebylo mnoho problémů, protože se většinou v angličtině i češtině pouze přepisují (*kenning, skald, fornyrdislag*, atd.)⁸. Obdobně je tomu i u překladu názvů literárních děl, která se většinou kalkují. (viz také 2.3.6.)

Z historických termínů se může jevit problematické označení „dob“. Použité označení různých etap doby železné *předřímská, římská, germánská, mladší germánská, vikinská* se v českém prostředí běžně neuzívá na rozdíl od železné doby *starší, halštatské, mladší a laténské*. Tutto terminologii užívanou pro archeologii Skandinávie není nutno nějak porovnávat s terminologií známou ve střední Evropě – autorem jsou termíny dostatečně vysvětleny a uvádí i dataci.

Rozhodli jsme se vypustit termín *Codex Regius of the Poetic Edda*. Termín se jednak v české literatuře nevyskytuje a navíc pro častější použití ve větě je příliš dlouhý. Autor tento termín využívá nejspíše, aby náhodou nedošlo k záměně s jiným rukopisem s názvem *Codex Regius*,

⁸Uvedu jeden nápadný protipříklad: non: *þingmaðr*, en: *thing-man*, cs: *sněmovník*.

2.3. PŘEKLADATELSKÉ PROBLÉMY

ve kterém je v řečtině zaznamenána část Nového Zákona. Pro účely tohoto textu se zdá být označení *Codex Regius* a překlad královský rukopis postačující.

Výraz *noble pagan* autor uvádí v uvozovkách a patrně jde o jeho invenci. Jde o aluzi na stereotypní postavu romantické literatury *noble savage*. V českém prostředí se *vznešený divoch* sice používá, ale v autorově americké kultuře je význam daleko silnější vzhledem k dějinám původního obyvatelstva Severní Ameriky. Výraz *vznešený pohan* by tak nemusel být příliš jasný. Substitute v českých reáliích se jednak hledá těžko a navíc šlo by o až o nevhodnou lokalizaci. Samotné *vznešený pohan* jsme proto dále explifikovali.

Zvláštním případem je termín *myth*. Ten autor používá podle své vlastní definice, kterou podrobně vysvětluje v předchozí kapitole (O: 1). Volba překladové varianty tohoto termínu je tedy na našem úsudku (předpokládáme, že termín by byl stejně jako v originále vysvětlen v předchozí kapitole). Autorově definici v češtině odpovídá víceméně přesně buď *mýtus*⁹, nebo *báje*¹⁰. Volba je vcelku arbitrární, ale vybíráme *mýtus*, kvůli podobě se používaným slovem *mytologie*.

2.3.6 Intertextové prvky

Autor pravidelně odkazuje na literární prameny původním staroseverským názvem (ve zjednodušené ortografii) a při první zmínce v závorce, či uvozovkách uvádí jejich překlad. Domnívám se, že pro tento postup je dvojitá motivace: Více vyšlých a užívaných překladů v anglickém prostředí; v angličtině nevystávají žádné problémy s deklinací. V českém prostředí je situace skoro opačná: Překladů vyšlo málo a neskloňovaná jména působí rušivě.

Proto pro názvy literárních děl s ohledem na čtenáře užíváme primárně jejich české překlady (Kadečková 1989, Edda, Snorri) a v závorkách při první zmínce uvádíme jejich původní názvy. Původní názvy, jako u ostatních termínů, uvádíme pro čtenáře-odborníka v nezjednodušené ortografii.

Autor na několika místech (s. 18, 19, 21) těsně parafrázuje Snorriho

⁹SSJČ: smyšlené vyprávění, podání o vzniku světa, o bozích, o přírodních jevech a legendárních hrdinech

¹⁰SSJČ: liter. vypravování ze života pohanských bohů n. vysvětlující něj. přírodní zjev

Eddu a na jednom (s. 21) přímo překládá několik vět. Autorovu parafráze jsme s ohledem na zdrojový text přeložili. Překlad jsme si dovolili převzat z překladu Kadečkové (Snorri, s. 33), aby nedocházelo k posunům způsobeným překladem z druhé ruky. Poznámkou pod čarou na to upozorňujeme.

2.3.7 Germánská etymologie

Autor využívá společné germánské etymologie k vysvětlení původu slov *Denmark, Norway a Sweden*. Na českých názvech těchto zemí samozřejmě původ jmen vysvětlit nelze. Vycházíme tedy z původních středověkých názvů těchto států:

The names are indicative: Norway, the northern way, the sea route up and down the coast; Denmark, the forest of the Danes, which separated them from Saxons; Sweden, the kingdom of the Svear (...) (O: 3)

Původní názvy dnešních států nám samiosobě něco řeknou: *Norvegr* – severní cesta, čili námořní trasa podél pobřeží poloostrova; *Danmørk* – les Dánů, který je odděloval od Sasů; *Svéa ríke* – říše Svěů (...) (P: 9)

Na podobný problém narazíme dále v textu při vysvětlování funkce osob titulem *goði*, kde anglicky mluvícího čtenáře dost možná napadne, že slovo má něco společného se slovem *god* (O: 6, P: 11). Zde však již autor podává vysvětlení a proto nebylo nutno razantněji zasahovat.

Na podobnost některých staroseverských slov s angličtinou narazíme i ve více případech, ať už jde o slova přímo přejatá z doby Danelawu, nebo jen o slova se stejnou germánskou etymologií: *Úlfr* / *Wolf*, *jarl* / *earl*, *bók* / *book*, *hús* / *house*, *draumr* / *dream*, atd. Tady však etymologii těchto slov autor nijak nevyužívá, proto je blíže nevysvětlujeme, jelikož by vysvětlivky přespříliš zasahovali do syntaxe a koheze textu. Tím se sice pro českého čtenáře ztrácí jisté konotační významy, na druhou stranu je vcelku pravděpodobné, že náš modelový čtenář by mohl ovládat angličtinu nebo němčinu a tak i pro něj tyto významy nemusí být nutně ztraceny.

2.3.8 Transkripce

V akademickém prostředí se používá již velmi dlouho zažitá transkripce podobná pravopisu moderní islandštiny. (Haugen, s. 23) Ta však obsahuje množství nezvyklých znaků (Øø, Œœ, Qq, Ææ, Þþ, Ðð) a diakritiku, proto se pro běžné užití v národních jazycích zjednodušuje. Tato zjednodušení však nebyvají jednotná a tak je tomu v angličtině i češtině.

V textu používáme akademickou transkripci s následujícími zjednodušeními:

- Dentální frikativy *b* a *ð* zapisujeme jako *t* a *d*
(þing → ting, fornyrðislag → fornyrdislag)
- U-umlaut *ø* a zaokrouhlené vokály *ø*, *œ* značíme jako *ö*
(Høgni → Högni)
- Koncovky nominativu singuláru maskulina *-r* (a asimilované podoby *-n*, *-s* a *-l*) vynecháváme (Ásgarðr → Ásgard, Áss → Ás)

Jména pak skloňujeme pravidelně vhodnou českou deklinací. Staroseverské plurály (Áss → Æsir) narozdíl od autora nepoužíváme. Nejednoznačnou deklinaci bylo nutno řešit v těchto případech:

- Feminina končící na souhlásku nebo *i* nesklonujeme. (Frigg, Skadi)
- Maskulina končící na *i* skloňujeme adjektivně. (Högni, Bragi)
- Feminina končící na *-ja* skloňujeme pomocí vzoru růže.
(ásynja → ásyně)

Motivací pro tento systém bylo především to, že hypotetický čtenář našeho překladu může sáhnout po primárních textech severské mytologie (Snorri, Edda). Kadečková a Heger nepřepisují jména stejným způsobem, nicméně uvedený systém je podobný oběma a čtenář by ve výsledku neměl být zmaten.

Tento způsob přepisu používáme pro termíny ve staroseverštině a vlastní jména. Nejednodušený způsob používáme v závorce při první zmínce u termínů (i přeložených) a přeložených názvů literárních děl. Důvodem pro to je ohled na modelového čtenáře – odborníka, protože

termíny a názvy děl ve zjednodušené transkripci nemusí být dohledatelné. U jmen bohů a mýtických míst úplnou transkripci neuvádíme. Předpokládáme, že informace o těchto heslech by čtenář hledal ve slovníkové části, kde by byla uvedena.

Z nastíněného systému transkripce jsme si dovolili dvě výjimky. Anglická transkripce *Thor* boha hromů Tóra (non: Þórr / Þórs) je natolik zažitá, že počestěné *Tór* (v ČNK se ani nevyskytuje) by na čtenáře mohlo působit až rušivě. S tímto českým přepisem se ale bez výjimky setkáme v českých překladech *Písňové Eddy* i *Snorriho Eddy*. Proto používáme anglický přepis a u prvního výskytu tohoto jména přidáváme poznámku překladatele, která situaci vysvětluje. Další příliš zažitý přepis je *Valhalla* (non: Valhöll / Valhallar), ten je však v obou překladech také užit, tak jej zachováváme. V jiných zažitých prepisech (především *Odin* – non: Óðinn / Óðins, cs: Ódin) tento problém není tolik patrný a výjimky neděláme.

2.3.9 vikingové nebo Vikingové?

Ortografie slova *viking* není ve spisovné češtině ustálená. (Černá 2000) V korpusu syn2010 je daleko častější *Viking* než *viking* – 143 výskytů lemmatu „Viking“ (po vyloučení různých vlastních jmen a pozic na začátku věty) proti dvěma výskytům lemmatu „viking“. Forma *Viking* často nese význam celé národnosti jako (středověcí) *Seveřané* nebo *Skandinávci*, nebo rozdíl mezi hyperonymem *Seveřan* a jeho hyponymem *viking* není důležitý. Forma *Viking* by však v kontextu tohoto textu byla chyba, jelikož se zde slovem *viking* neoznačuje celá národnost, pouze jistá skupina lidí původem ze Skandinávie; buď *Seveřan* – loupeživý nájezdník, nebo *Seveřan* – cestovatel a obchodník. Proto je v překladu použita až marginální pravopisná podoba *viking*. Transkripce ze staroseverštiny s uchovanou délkou vokálu *viking* se běžně neuzívá (non: *víkingr* / *víkings* / *víkingar*).

I odvozené přídatné jméno *vikingský* nemá ustálenou podobu. Jeho další pravopisná forma je *vikinský*. Oboje podoby se zdají být podobně často užívané – v syn2010 68 výskytů lemmatu *vikinský*, 33 výskytů lemmatu *vikingský*; ve všech synchronních korpusech 581 *vikinský*, 784 *vikingský*. Forma *vikinský* je ale (podle rychlé rešerše v ČNK) oproti jiným odvozeninám cizích slov končících na -ing (*pekingský*, *hastingský*,

nankingský, mandingský, wyomingský, norrköpingský aj.) nepravidelná. Přesto jsme se rozhodli v překladu používat formu *vikinský*, kvůli jejímu častějšímu výskytu v odborných textech a především téměř jednoznačnému výskytu v termínu *doba vikinská*, která se v našem textu hojně vyskytuje.

2.3.10 Ostatní

V textu je jedna drobná faktická nepřesnost. Autor uvádí, že Angeln se nachází v Dánsku. Tento poloostrov se sice nachází v jižním Jutsku, které je historicky dánské, nicméně dnes je to část německé spolkové republiky Šlesvicko-Holštýnsko.

V textu také najdeme několik místopisných názvů v moderních skandinávských jazycích které jsou pro Čecha narozdíl od staroseverské transkripce jen těžko vyslovitelné – *Skåne*, *Sjælland* a *Læssø*. Přidáváme proto přibližnou výslovnost.

2.4 Závěr

Cílem této práce bylo přeložit část kapitoly *Historical Backgroud* (Historický úvod) příručky *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs*. Při překladu bylo úkolem zachovat hlavní funkci textu – funkci referenční. Vyšlo najevo, že text nelze v rámci českého odborného stylu přímo vymezit – bylo nutné zachovat poměrně velkou odbornou hloubku tak při tom ponechat text přístupný pro širší čtenářstvo. Při překladu bylo nutné reflektovat strukturní rozdíly mezi češtinou a angličtinou a při tom místy brát ohled na jazyk třetí – staroseverštinu.

Primární literatura

Edda. Argo, 2004, ISBN 80-7203-533-9, přel. Ladislav Heger.

LINDOW, J.: *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs*. Oxford: Oxford University, 2002, ISBN 978-0195153828.

SANDAL, J. J.; MADSEN, C. L.; LAURIDSEN, J.; aj.: Heimskringla - sbírka staroseverských pramenů. [cit. 16. 8. 2015] Dostupná z WWW: <http://heimskringla.no/>.

SNORRI, S.: *Edda a Sága o Ynglinzích*. Praha: Argo, 2003, ISBN 80-7203-458-8, přel. Helena Kadečková.

Sekundární literatura

Internetová jazyková příručka. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, 2008, [cit. 16. 8. 2015] Dostupný z WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

CVRČEK, V.; aj.: *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010, ISBN 978-80-246-1743-5.

DUŠKOVÁ, L.; aj.: *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia, 2006, ISBN 80-200-1413-6.

HAUGEN, O. E.: *Grunnbok i norrønt språk*. Oslo: Gyldendal, 2008, ISBN 978-82-05-28109-7.

HAVRÁNEK, B.; aj.: Slovník spisovného jazyka českého. [cit. 16. 8. 2015] Dostupný z WWW: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

KADEČKOVÁ, H.: *Dějiny severských literatur I*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 3–78.

KADEČKOVÁ, H.: *Dějiny Islandu*. Praha: Lidové noviny, 2009, ISBN 978-80-7106-343-8, s. 5–133.

KAN, A. S.: *Dějiny skandinávských zemí*. Praha: Svoboda, 1983, s. 17–60.

KŘEN, M.; BARTOŇ, T.; CVRČEK, V.; aj.: SYN2010: žánrově vyvážený korpus psané češtiny. 2010, dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>.

KŘEN, M.; ČERMÁK, F.; HLAVÁČOVÁ, F.; aj.: Korpus SYN, verze 3 z 27. 1. 2014. 2014, dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

LEVÝ, J.: *Umění překladu*. Praha: Panorama, 1983.

NORD, C.: *Textanalyse und Übersetzen*. Tübingen: Julius Groos, 2009, ISBN 978-3-87276-868-1.

POPOVIČ, A.: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1974.

STEVENSON, A.; aj.: *Oxford Dictionary of English*. Oxford: Oxford, 2010, ISBN 978-0-19-957112-3.

ČECHOVÁ, M.; KRČMOVÁ, M.; MINÁŘOVÁ, E.: *Současná stylistika*. Praha: Lidové noviny, 2008, ISBN 978-80-7106-961-4.

ČERMÁK, F.: *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum, 2011, ISBN 978-80-246-2360-3.

ČERNÁ, A.: Vikingové. *Naše řeč [online]*, , . 1(83), 2000, ISSN 0027-8203.